

Martin Vejražka, Dana Svobodová

Terminologiae medicae

IANUA

Galén

Upozornění

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele.

Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

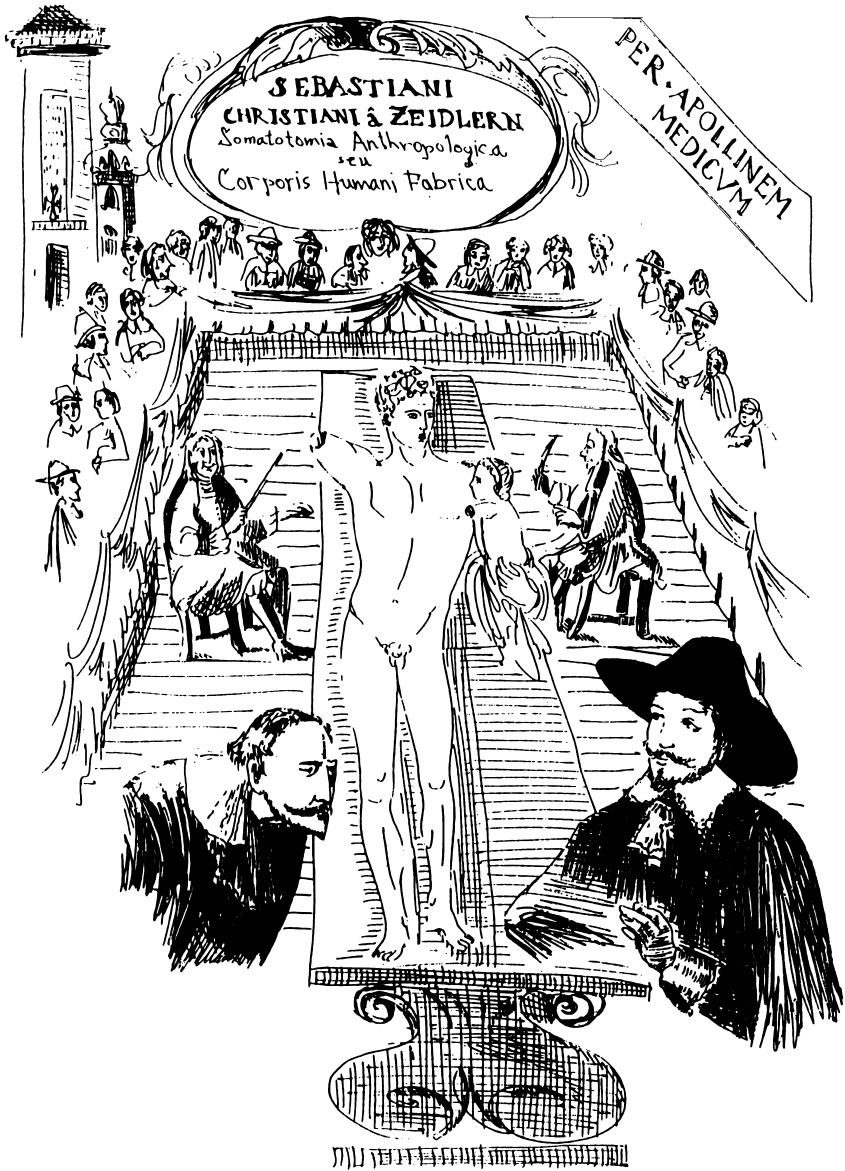
Galén

Na Popelce 3144/10a, 150 00 Praha 5

www.galen.cz

© Galén, 2014

Martin Vejražka, Dana Svobodová

Terminologiae medicae

IANUA

**Úvod do problematiky
řeckolatinské lékařské terminologie**

Třetí vydání

Galén

Autoři

MUDr. Martin Vejražka, Ph.D.

*Ústav lékařské biochemie a laboratorní diagnostiky, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze
a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze*

PhDr. Dana Svobodová

Ústav dějin lékařství a cizích jazyků, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Recenzenti druhého vydání

PhDr. Dagmar Kozlíková

Ústav jazyků, Lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Plzeň

doc. PhDr. František Šimon, CSc.

Katedra historie, Filozofická fakulta, Ostravská univerzita v Ostravě

Martin Vejražka, Dana Svobodová

TERMINOLOGIAE MEDICAE IANUA

Úvod do problematiky řeckolatinické lékařské terminologie

Třetí vydání

Vydalo nakladatelství Galén, Na Popelce 2144/10a, 150 00 Praha 5

Editor nakladatelství Lubomír Houdek

Šéfredaktorka nakladatelství Soňa Dernerová

Ilustrace Dana Svobodová

Sazba nakladatelství Academia a Václav Zuka, Galén

Tisk Glos, Špidlenova 436, 513 01 Semily

Určeno odborné veřejnosti

G 331064

Všechna práva vyhrazena.

Tato publikace ani žádná její část nesmějí být reprodukovány, uchovávány v rešeršním systému nebo přenášeny jakýmkoli způsobem (včetně mechanického, elektronického, fotografického či jiného záznamu) bez písemného souhlasu nakladatelství.

© Martin Vejražka, Dana Svobodová, 2014

Illustrations © Dana Svobodová, 2014

© Galén, 2014

První vydání v elektronické verzi

ISBN 978-80-7492-153-7 (PDF)

ISBN 978-80-7492-154-4 (PDF pro čtečky)

*Věnováno všem našim předchůdcům,
bez jejichž génia a úsilí by naše cesty byly trnitější
a obzory sevřenější.*

PODĚKOVÁNÍ

Cesta vedoucí ke zrodu této knihy byla dlouhá a spletitá; od prvních poznámek uplynulo do chvíle, kdy píšeme toto poděkování, dlouhých sedm let. Na tom, že nakonec dospěla až ke svému cíli, má podíl celá řada lidí, kterým patří náš vřelý dík.

Za obětavou pomoc se získáváním různých lékařských dokumentů a autentických materiálů, podle nichž jsme sestavovali slovní zásobu učebnice, děkujeme zejména prof. MUDr. F. Vosmíkovi, DrSc., a paní J. Trojanové z Kožní kliniky 1. LF UK a VFN, doc. MUDr. A. Lobovské, CSc., a MUDr. H. Rozsypalovi z III. kliniky infekčních a tropických nemocí 1. LF UK, prof. MUDr. P. Miřejovskému, DrSc. (†) z Hlavova II. ústavu patologie 1. LF UK a VFN, prof. MUDr. T. Zimovi, CSc. z Ústavu lékařské biochemie a laboratorní diagnostiky 1. LF UK a VFN a I. interní kliniky 1. LF UK a VFN, prof. MUDr. P. Dunglovi, DrSc., a MUDr. M. Pourovi z Ortopedické kliniky FN Bulovka. Množství cenných materiálů a údajů opatřil doc. MUDr. O. Naňka z Anatomického ústavu 1. LF UK.

Náš zvláštní dík patří oběma recenzentům, doc. PhDr. F. Šimonovi, CSc., a PhDr. D. Kozlíkové, za spoustu poznámek, drobných oprav a cenných připomínek, jakož i doc. PhDr. E. Marečkové, CSc., a PhDr. H. Reichové z Ústavu jazyků LF Masarykovy univerzity v Brně za vzácnou kolegiálnítu, kterou osvědčily při práci nejméně povznášející, jakou je revize textu.

Knihy by nevznikla bez pomoci, názorů a rad mnoha dalších učitelů, kolegů a přátel, kteří po celou dobu zcela nezištně kousek po kousku přispívali k vylepšování a doplňování jednotlivých kapitol. Bylo by nad lidské síly sestavit kompletní seznam; přesto si i oni zaslouží poděkování. Zkouškou trpělivosti a nápaditosti prošli při zhmotňování našich představ i pracovníci nakladatelství a tiskárny: jejich profesionality i tvůrčího nasazení si hluboce vážíme.

V neposlední řadě autoři děkují svým nejbližším za pochopení, a ke konci spíše trpělivost, které měli s naší stále nekončící a zdánlivě nekonečnou prací na knize.

Autoři

CONSPECTUS THEMATUM / OBSAH

<i>INVITATIO / POZVÁNÍ</i>	13
<i>Abbreviationum notarumque adhibitarum index / Seznam použitých zkratk a značek</i>	17
<i>Praemedicatio / Premedikace (Nástin gramatických problémů)</i>	21
1.1 Analogie mezi latinou a češtinou	21
1.1.1 Flexibilita (skloňování a časování)	21
1.1.2 Hierarchie větných členů	21
1.1.3 Rod – číslo – stupňování – číslovky – předpony – přípony	21
1.2 Rozdíly mezi latinou a češtinou	22
1.2.1 Pravopis a výslovnost hlásek	22
1.2.2 Intonace a slovní přízvuk	23
1.2.3 Pád	24
1.2.4 Deklinace	24
1.3 <i>Hippocratis ius iurandum / Hippokratova přísaha</i>	25
1.4 <i>Declinatio I–V</i>	26
1.5 <i>Succursus primus / První pomoc</i>	27
1.5.1 Jak se orientovat v tabulce deklinačních koncovek	27
1.5.2 Substantiva a adjektiva (typologie)	30
1.5.3 Demonstrace přívlastku shodného a neshodného	32
1.5.4 Příklady složitějších konstruktů	33
2.1 <i>Declinatio prima / I. deklinace (latinská a řecká -a)</i>	39
2.1.1 Substantiva	40
2.1.2 Adjektiva	42
2.1.3 Číslovky řadové	45
2.2 Latinské předložky a předpony (I)	51
2.2.1 Předložky s akuzativem	52
2.2.2 Předložky s akuzativem / ablativem	53
2.2.3 Další způsoby určení polohy	53
2.3 Sloveso <i>esse</i>	55
2.4 <i>Fossa poplitea – terra incognita?</i>	58
2.5 <i>Efflorescentiae / Vyrážky</i>	61
3.1 <i>Declinatio secunda / II. deklinace (latinská a adaptovaná řecká)</i>	65
3.1.1 Substantiva	66
3.1.2 Adjektiva	70
3.1.3 Číslovky řadové	73
3.2 Substantivizování adjektiv	78
3.2.1 <i>Varia</i>	79
3.2.2 <i>Remedia (I)</i>	79

3.3	<i>Apparatus digestorius</i> / Trávicí soustava	82
3.4	Latinské předložky a předpony (II)	84
4.1	Latinské zdobněliny	93
4.2	Substantiva III. deklinace latinské	96
4.2.1	Různoslabičná substantiva III. deklinace	97
4.2.2	Názvoslovní zákroků a výkonů v lékařské praxi	113
4.3	Různoslabičná substantiva III. deklinace řecké	116
4.3.1	Názvoslovní nádorů	122
4.3.2	Záněty	124
4.3.3	<i>Remedia</i> (II)	127
4.4	Pečeť I. lékařské fakulty Univerzity Karlovy	129
5.1	„Stejnoslabičná“ substantiva III. deklinace latinské („-i-kmeny“)	133
5.2	Adjektiva III. deklinace	144
5.3	Další způsoby vyjádření polohy	150
5.4	Názvoslovní nespecifikovaných onemocnění a vyjádření bolesti	158
5.5	Ukázky diagnóz	161
5.6	Pečeť Univerzity Karlovy	162
6.1	Stupňování adjektiv	167
6.1.1	Pravidelné stupňování	168
6.1.2	Nepravidelné stupňování	169
6.2	Vyjádření míry, velikosti a kvantity / hojnosti v lékařské terminologii (LT)	177
6.2.1	Míra	177
6.2.2	Velikost	178
6.2.3	Kvantita / Hojnost	180
7.1	<i>Declinatio quarta</i> / IV. deklinace	187
7.2	Sloveso v LT	196
7.2.1	Konstatování (indikativ)	200
7.2.2	Smysly a jejich /dys/funkce (J. A. Komenský o smyslech)	202
7.2.3	Rozkaz (a zákaz) v receptuře	203
7.2.4	Participium	207
7.3	<i>Remedia</i> (III)	209
7.4	Vyjádření kvality a negace v LT	212
7.5	Lékařská dokumentace	214
7.6	Ukázky diagnóz	215
8.1	<i>Declinatio quinta</i> / V. deklinace	219
8.2	Flóra v LT a části léčivých bylin	224
8.3	Řecké prefixy	229
8.4	Typy žláz	231
9.1	Druhy poranění	237
9.2	Gerundivum a gerundium v LT	238
9.2.1	Gerundivum	238
9.2.2	Gerundium	239
9.3	Vyjádření nejistoty, podezření a nebezpečí v LT	240
9.4	Vyjádření příčiny, souběhu a prognózy v LT	241

9.4.1	Příčina a souběh	241
9.4.2	Prognóza	242
9.5	Průběh nemoci	245
9.6	Fauna v LT	251
10.1	Zvláštnosti řeckých deklinací	259
10.1.1	Substantiva I. deklinace	259
10.1.2	Řecká adjektiva v LT	261
10.2	Vzhled (poloha / tvar / povrch / barva) v LT	265
10.2.1	Vzhled obecně	265
10.2.2	Habitus pacienta	272
10.3	Vlastní jména a „cizí slova“ v LT	275
10.3.1	Vlastní jména	275
10.3.2	„Cizí slova“	275
10.3.3	Milí pomýlenci	276
10.4	Názvosloví některých oborů	277
10.4.1	Názvosloví anatomické	277
10.4.2	Názvosloví patologické a klinické	278
10.4.3	Názvosloví mikrobiologické	279
11.1	Číslovky latinské a řecké	285
11.1.1	Vyjádření času v LT	294
11.1.2	Vyjádření části a celku v LT	297
11.1.3	Paralýzy	298
11.2	Předměty všedního dne v LT	301
11.3	Vojenství v LT	304
12.1	Konstrukce jednoslovných termínů v LT	311
12.2	Chemické a farmakologické názvosloví	320
12.3	Receptura	327
CLAUSULA / ZAWIJRKA		333
APPENDICES / PŘÍLOHY		337
I	Česko-latinsko-řecký slovník synonym (Substantiva – Adjektiva – Prefixy)	340
II	<i>Hippocratis ius iurandum</i> / Hippokratova přísaha	352
III	Text doktorské sponze	356
IV	Diplom absolventa 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy	360
V	Ukázky diagnóz	364
VI	Citáty a rčení	370
VII	Přehled zkratk běžně užívaných v medicíně	382
PENZUM SLOVNÍ ZÁSOPY		
(LEXICON LATINO–BOHEMICUM / SLOVNÍK LATINSKO–ČESKÝ)		388
Přehled citovaných výtvarných děl		425
Seznam použité literatury		429

CAPUT 0

HLAVA 0

INVITATIO / POZVÁNÍ

Magister: Veni, puer, disce sapere.

Puer: Quid hoc est, sapere?

Magister: Omnia, quae necessaria sunt, recte intelligere, recte agere, recte eloqui.

Učitel: Poď sem, pachole, uť se maudrým bŷti.

Pachole: Co gest to, maudrým bŷti?

Učitel: Wsse, co potřebně gest, prawe rozuměti, prawe ěiniti, prawe wimluwiti.

JOHANNES AMOS COMENIUS
(*Orbis sensualium pictus*)

Co oěekávat od (lěkařské) terminologie?

Přiznejme rovnou, ŷe tento text bude zklamáním pro duše touŷící po uchopení latinského (nebo dokonce řeckého) jazyka v jeho organické úplnosti. Odborná lěkařská terminologie, postavená především na bohatství podstatných a přídavných jmen a víceměně rezignující na sloveso – orgán pohybu, nejenŷe připomíná spíš pouhou kostru organismu (i tak oznaĉovaného obvykle za mrtvý): tato kostra je ještě ke všemu poskládána z kŷstek rozliĉného pŷvodu a nestejněho stáří...

Avšak nezoufejme. Popsaný jev je totiŷ na druhé straně nejen svědectvím o starobylosti nástroje, předávaného z generace na generaci aŷ po dnešní dny, ale zároveň i dokladem o jeho pouŷitelnosti v podmínkách rozširujícího / prohlubujícího se vědeckého poznání. Tento nástroj nebyl, pravda, vytvořen jednorázově na současném (dočasném) vrcholu poznání a jeho systém nikdy nebyl formalizován, ba právě naopak: nese peĉet všech věkŷ a kultur, které se na něm postupně podepsaly – coŷ pochopitelně ruší naši přirozenou potřebu jednoduché a celistvé soustavy. Je v něm zakódoována symbióza ŷivlŷ ŷecko-římské antiky, Předního východu, evropského středověku, humanismu i nové doby, stejně jako odvěký svár mezi setrvaĉností / tradicí a novátorstvím.

S jistým ŷdivem musíme přiznat, ŷe ještě na prahu třetího tisíciletí nabízí tento nezdolný a celkem přátelský konstrukt základní systém pojmosloví všech lěkařských oborŷ, napříĉ věky a kontinenty, a to daleko pohodlnější, neŷ poskytuje ěeština (srov. *acromio-clavicul-aris* = tŷkající_se_nadpaŷku_a_kosti_klíĉní) nebo i angliĉtina, tato „latina současnosti“ (aĉ po

formální stránce jsou anglické termíny často jen zjednodušením – až deformací – původních řeckolatinských tvarů). Tento aspekt ocení zvláště zpočátku myslí praktické, rády pracující s analogií a neochotné zbytečně memorovat; později však – jak vděčně potvrzují studenti vyšších ročníků – i ostatní.

Jaká je ontogeneze lékařské terminologie?

Skutečnost, že se v lékařské terminologii snoubí řecký živel, dominující na poli kliniky a patologie, a živel latinský – zejména v názvosloví morfologickém, jistě neudiví, uvědomíme-li si přínos zvidavého řeckého ducha, těžícího z empirie a racionality (za všechny lékaře HIPPOKRATÉS, ±460 až ±370 př. n. l., s komplexním pojetím organismu a chápa- jící nemoc jako porušení rovnováhy čtyř životodárných tekutin; teoretik ARISTOTELÉS, 384–322 př. n. l., zakladatel srovnávací anatomie a fyziologie; lékaři ASKLÉPIADÉS, 1. stol. př. n. l., a zvláště GALÉNOS, ±130 – ±200 n. l., tvůrce syntézy antického lékařského vě- dění), a víme-li, s jakou rozhodností a systematickostí tento vklad převzal světovládný ob- čan římský (např. polyhistor C. PLINIUS Maior, 23–79 n. l., a především otec anatomického názvosloví, další polyhistor, A. Cornelius CELSUS, 1. stol. n. l.).

Rovněž jejich středověcí, humanističtí i novověcí následovníci, kteří od 11. století roz- víjeli lékařskou vědu na univerzitách (z nejstarších např. Salerno, Salamanca a Montpelli- ere, v Záalpi nejprve pražská Univerzita Karlova – 1348), komunikovali jako všichni vzdě- lancí své doby převážně latinsky (viz zakládající dílo novověké anatomie *De corporis humani fabrica libri septem* (1543) od Andrého VÉSALA (= Andreas VESALIUS, 1514– 1554), z našich např. Iohannes IESSENIUS, 1566–1621, a leckdy ještě i J. E. PURKYNĚ, 1787–1869). Naopak znalost řečtiny a vědeckých, jakož i uměleckých děl v ní psaných upadla na území někdejší Západoférické říše rychle v zapomnění a nebýt arabského inter- mezza, které zvládlo jak latinu, tak i řečtinu a působilo – paradoxně – jako ozdravná in- jekce zprůchodňující vyhaslé cesty mezi východním a západním věděním (např. perský lékař AVICENNA – Abú Alí Ibn Síná, ±980–1037), řeckého písemnictví pro západní Evropu jako by téměř nebylo.

Vedle rozvoje medicíny samé jsou ovšem právě tyto proměny věků a teritoriální záběr, v jejichž souřadnicích latina a řečtina v západním světě přežívaly, oněmi faktory, které mají na svědomí i jistou míru rozkolísanosti dnešní lékařské terminologie, od svého zrodu ja- zykově dvojdomé a současně s natolik rozostřenými jazykovými hranicemi, že jsme na roz- pacích, zda mluvit o terminologii řecko-latinské, nebo spíše řeckolatinské... Jako všechny výtvo- ry lidského ducha, stává se tak i ona (němým?) svědectvím o variabilitě světa, zů- stávajíc přitom funkčním nástrojem dorozumění přes hranice kladené časem i prostorem.

Co je cílem předmětu „Základy řeckolatinské lékařské terminologie“?

Jsme si vědomi toho, že pracovníci na poli medicíny *in spē* zpravidla nemají ambice pro- hlubovat své znalosti v oborech filologických nad míru nezbytnou. Přesto znalost „cizích výrazů“, převážně latinských v oblasti morfologie a řeckých (po formální stránce značně latinizovaných) v oblasti kliniky a patologie – a v obou případech jde nejen o znalost vý- znamové stránky, ale i stavby a správného použití termínů (např. *st. p. amput. memb. inf. l.*

utr. = *status post amputationem membri inferioris lateris utriusque* nebo *cheil-o-gnath-o-palat-o-uran-o-staphyl-o-schisis*) – nejenže patří od nepaměti k profesní výbavě „západního“ lékaře, nýbrž umožňuje i správné odhadnutí neznámých termínů *per analogiam*. Pochození základních mechanismů latinské gramatiky spolu se znalostí nabídnutého penza slovní zásoby tedy neslibuje žádná mimořádná dobrodružství, ale současně nepostrádá jistou atraktivitu už proto, že garantuje solidní orientaci v běžných termínech lékařské praxe a účinně minimalizuje případná nedorozumění a komolení, která by svému původci mohla způsobit zbytečné potíže či ostudu.

V čem má být přínos této učebnice pro studenta?

K učebnici jsme přistupovali s tím větším ohledem na situaci uživatelů – především studentů prvního ročníku LF –, oč menší časový úsek dělí od této věkové kategorie jednoho z autorů, čerstvého absolventa 1. LF UK: jedním z našich cílů bylo ušetřit (zejména jedince latinou nedotčené) zbytečných stresů, které věrně provázejí začátky studia na lékařské fakultě. Proto

- na úplný začátek zařazujeme rychlou „první pomoc“, vycházející z aktuálních potřeb studentů bez přípravy hosených do moře neznámých pojmů, ve kterých je třeba se co nejdříve vyznat,
- každý gramatický jev hledíme vykládat nikoli samoučelně, nýbrž pokud možno ihned v praktickém kontextu (*in situ*), a to
- vždy se snahou příslušný jev
 - identifikovat (typologie),
 - popsat (model),
 - dokumentovat (základní slovní zásoba z medicíny),
 - procvičit (elementární cvičení včetně klíče), a pokud lze,
 - oživit.

Vedle účelově zařazeného minima pro první ročník však nabízíme i základní terminologickou výbavu pro obory studované v ročnících vyšších a leckdy i materiál, který se pragmaticky založenému studentovi může jevit jako luxus, leč možná dojde ocenění později (tyto fakultativní pasáže jsou tištěny *petitem* či zařazeny v podobě exkurzů).

Výběr problémů i konkrétního materiálu byl více než gramatice (která je ovšem nutná) podřízen zřeteli profesnímu tak, aby byl k dispozici aparát odpovídající současnému stavu medicíny. Nezbytnou teorii jsme se přitom snažili minimalizovat ve prospěch názornosti (schémata / tabulky / obrázky), nevyhýbajíce se příležitostně poukazům na latentní souvislosti jazykových jevů.

Jak s ní zacházet?

Učebnice je koncipována jako – řečeno s Komenským – jakási vstupní brána (*ianua*) k důkladnějšímu ovládnutí lékařské terminologie v její pravidelnosti i pestrosti. Pokud ses, milý kolego, s latinou už setkal a ona tě zaujala, snad tě tato příruč-ka (*en-cheir-idion*) neotráví; jsi-li nováček, jistě ti umožní aspoň velmi zhruba poznat něco nového. A jestliže je pro tebe odborný jazyk výhradně nástrojem pro obor, který sis zvolil především,

ber ji nejen jako přátelského průvodce (*vāde-mē-cum*), ale i jako možnost určitého intelektuálního tréninku.

Sed id difficile forsā? – Est, si invitus feceris aut praeconcepta opinione te ipsum terueris. Tandem, si quid asperitatis erit, initio erit. Annon et litterarum ductus pueris primo intuitu mira portenta videntur? Ast ubi paululum impenderint operae, lusum esse animadvertunt. (...) Agedum itaque quisquis es, sperare ego te jubeo, desperare veto. En vide hoc opusculum. (...) Tanta quaeso: evolve et edisce aliquot has pagellas!

Ale to nesnadné snad? – Jest, jestliže bezděky dělání budeš, a neb napřed pojatým domněním sám sebe zstrašíš. Naposledy, jestliže co drsnosti bude, z počátku bude. Zdali ne i liter tažení pacholátku v prvním spatření divné potvory se zdají? Ješto když maličko vynaloží práce, hříčka že jest, porozumívají. (...) Nuže tedy, kdokoli jsi, doufatiť velím, zoufati hájím. Aj, viz skrovnou tuto prácičku! (...) Ohledej medle, porozviň a vynauč se kolikas těm stráněčkam!

JOHANNES AMOS COMENIUS (Janua linguarum reserata aurea)
JAN AMOS KOMENSKÝ (Zlatá brána jazyků otevřená)

Q.B.F.F.F.Q.S.!
Quod bonum, felix, faustum fortunatumque sit!
čili: **Hodně štěstí!**

MUDr. Martin Vejražka

PhDr. Dana Svobodová

Facultas medica I. Universitatis Carolinae
1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy

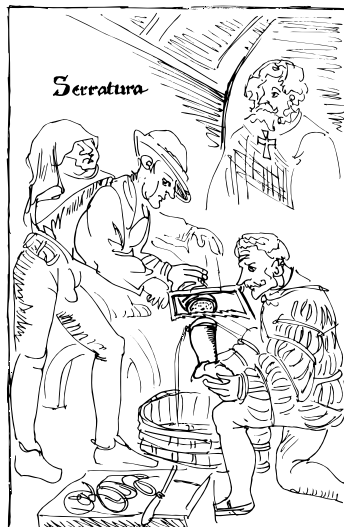
Pragae, mense Maio A.D. MM
Praha, květen 2000

ABBREVIATIONUM NOTARUMQUE ADHIBITARUM INDEX /

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK A ZNAČEK

A	<i>nōmen adiectivum</i>	přídavné jméno
<i>A_a</i>		adjektivum a-typu (I. a II. deklinace)
<i>A_b</i>		adjektivum b-typu (III. deklinace)
<u>A</u>		angličtina
<u>Ar</u>		arabština
<i>abl.</i>	<i>cāsus ablativus</i>	ablativ / 6. pád
<i>acc.</i>	<i>cāsus accusativus</i>	akuzativ / 4. pád
<i>act.</i>	<i>genus activum</i>	rod činný
<i>cf.</i>	<i>cōnfer</i>	srovnej
<i>coni.</i>	<i>modus coniunctivus</i>	konjunktiv (spojovací způsob)
C	<i>numerales cardinales</i>	číslovka základní
<i>Cap.</i>	<i>caput / capitulum</i>	kapitola
CAVĒ		POZOR
<u>Č</u>		čeština
<i>dat.</i>	<i>cāsus dativus</i>	dativ / 3. pád
<i>dem.</i>	<i>dēminutivum</i>	zdrobnělina
<i>e. g.</i>	<i>exempli grātia</i>	například
<i>etc.</i>	<i>et cetera</i>	a tak dále
<i>F I / III / V</i>	<i>genus femininum</i>	rod ženský (I. / III. / V. deklinace)
<u>F</u>		francouzština
<i>gen.</i>	<i>cāsus genitivus</i>	genitiv / 2. pád
<u>I</u>		italština
<u>IDE</u>		indoevropský
<i>imp.</i>	<i>modus imperativus</i>	imperativ / rozkazovací způsob
<i>ind.</i>	<i>modus indicativus</i>	indikativ / oznamovací způsob
<i>inf.</i>	<i>modus infinitivus</i>	infinitiv / neurčitý způsob
<u>L</u>		latina
LT		lékařská terminologie
<i>M II / III / IV</i>	<i>genus masculinum</i>	rod mužský (II. / III. / IV. deklinace)
<i>med.</i>	<i>medicina</i>	lékařství
<i>N II / III / IV</i>	<i>genus neutrum</i>	rod střední (II. / III. / IV. deklinace)
<u>N</u>		němčina
<i>N. B.</i>	<i>notā bene</i>	pozor / všimni si
<i>nom.</i>	<i>cāsus nominativus</i>	nominativ / 1. pád
<i>O</i>	<i>numerales ordinales</i>	číslovka řadová
<i>P</i>	<i>praepositio</i>	předložka

<i>p. / pp.</i>	<i>pāgina / pāginae</i>	strana / strany
<i>pass.</i>	<i>genus passivum</i>	rod trpný
<i>pl.</i>	<i>numerus plūrālis</i>	plurál / množné číslo
R		řečtina
S	<i>nōmen substantivum</i>	substantivum / podstatné jméno
<i>sc.</i>	<i>scīlicet</i>	rozuměj / totiž
<i>sg.</i>	<i>numerus singulāris</i>	singulár / jednotné číslo
Sl		slovenština
<i>sq. / sqq.</i>	<i>sequēns / sequentēs</i>	následující (<i>sg. / pl.</i>)
<i>střv.</i>		středověký
<i>t. t.</i>	<i>terminus technicus</i>	odborný termín
V	<i>verbum</i>	sloveso
<i>v.</i>	<i>vidē</i>	viz
<i>v. inf.</i>	<i>vidē ĩnfrā</i>	viz níže
<i>v. sup.</i>	<i>vidē suprā</i>	viz výše
<i>v. v.</i>	<i>vice versā</i>	obráceně
<i>x</i>		versus / opozice
~		podobně jako / srovnej
<		vyvinulo se z
>		pozměnilo se v
→		odtud
←		odvozeno od
⇒		z toho vyplývá
√		slovní základ
[...]		výslovnost
<...>		doslova / původní význam
<i>aaa-aaa</i>		hranice mezi stavebními prvky slova

CAPUT I

HLAVA I

PRAEMEDICATIO / PREMEDIKACE

(Nástin gramatických problémů)

1.1 Analogie mezi latinou a češtinou

Výchozí situaci nám jistě usnadní zjištění, že jevů, s nimiž se setkáváme obdobně v češtině (dále **Č**) i v latině (**L**), je mnoho. Některé shody jsou přímo očividné (cf. společný **indoevropský původ** slov *frāter* ~ bratr, *est* ~ je(st) či *duo* ~ dva nebo blízkost **přejatých** a v různé míře deformovaných výrazů typu mobilní < *mōbilis*, regenerace < *regenerātiō*). Uvědomíme-li si ještě několik dalších paralel, nebude nám půda latiny připadat zdaleka exotická.

1.1.1 Flexibilita (skloňování, časování)

Také latina (a podobně i řečtina **Ř**) zná dvojí typ ohýbání (flexe):

- a) jmenný (skloňování / deklinaci)
- b) slovesný (časování / konjugaci)

U všech ohebných slov je patrna pevná součást, formálním změnám nepodléhající nositel významu (**kmen**), a z ní rašící listovní **koncovek**, závislé na větru okolností (větném kontextu).

1.1.2 Hierarchie větných členů

Ohebné slovní druhy obecně a pro naše účely podstatné jméno (**substantivum S**) a přídavné jméno (**adjektivum A**) zvláště mění v rámci daného kontextu svůj tvar v souladu s platnou hierarchií větných členů. Každé slovo hraje určitou roli, a to podle pravidel **subordinace**, resp. **koordinace**, která jsou v latině stejná jako v češtině. Lze se tedy setkat teoreticky s dvojím způsobem bližšího určení substantiva: pomocí

- **adjektiva** (~ komplikovaná zlomenina) – přívlastek shodný
- dalšího **substantiva** (~ zlomenina ulny) – přívlastek neshodný

1.1.3 Rod – číslo – stupňování – předpony – přípony

Stejně jako čeština, rozeznává i latina **tři rody** (*genus*): **Maskulinum**, **Femininum**, **Neutrum** (mimořádně u neživotných jmen s logikou stejně těžko vystopovatelnou jako v češtině).

Rovněž latina rozlišuje **dvojí číslo**, *numerus* (**singulár** a **plurál**) a u přídavných jmen **tři stupně kvality**: pozitiv – komparativ – superlativ.

Aniž bychom museli brát na pomoc slovník, chápeme významy většiny latinských a řeckých předpon / **prefixů** (~ e. g. *re-generātiō* ~ re-generace) i přípon / **sufixů** (*invalid-itās* ~ invalid-ita).

1.2 Rozdíly mezi latinou a češtinou

Na tomto místě se zmíníme pouze o několika nejdůležitějších rozdílech mezi latinou a češtinou, které mohou začátečníkům dělat jisté problémy.

1.2.1 Pravopis a výslovnost hlásek

Na úrovni ortografie a výslovnosti jednotlivých latinských hlásek má Čech daleko méně problémů než člověk mluvící např. anglicky. To platí zvláště o **výslovnosti středověké**, jíž se tradičně přidržujeme (hlavně proto, že je nám časově, a tudíž i vývojově bližší než klasická výslovnost z dob Ciceronových). Všimněme si tedy jen „problémových“ grafémů a jejich výslovnosti.

Dlouhé samohlásky se v učebnicích a slovnících obvykle označují ležatou čárkou (např. \bar{a} = [á]). Dvojice samohlásek tvoří zpravidla jednu slabiku (dvojhláska se dochovala jedině – *au*). Pokud tomu tak není, bývá ve slovnících druhá samohláska označena dvěma tečkami (v tomto textu z technických důvodů podtržením):

laesiō [lézió] × $\bar{a}\bar{e}r$ [áér]

V následující tabulce jsou uvedeny hlavní odchylky latinské výslovnosti od české (**tučně** jsou vtištěny **přízvučné slabiky**):

<i>AE, OE</i>		[é]	<i>praeventia</i> [prévencia] <i>lagoena</i> [lagéna]
<i>C</i>	před [e / é], [i / í]	[c]	<i>cellula</i> [celula] <i>caecum</i> [cékum] <i>incīsūra</i> [incízúra] <i>cytostatica</i> [cytostatika]
	jinak	[k]	<i>costa</i> [kosta]
<i>TI</i>	před samohláskou	[ci]	<i>substantia</i> [substancia] <i>patiēns</i> [paciéns]
	před souhláskou a vždy po sykavce	[ty]	<i>tībia</i> [týbia] <i>ōstium</i> [óstyum] <i>mixtiō</i> [mikstyó]
<i>QU</i>		[kv]	<i>aqua</i> [akva]
<i>GU</i>	před samohláskou	[gv]	<i>lingua</i> [lingva]
<i>S</i>	mezi samohláskami a po <i>n, r, l</i>	[z]	<i>incīsūra</i> [incízúra] <i>tōnsilla</i> [tónzila] <i>bursa</i> [burza] <i>pulsus</i> [pulzus] <i>suspēnsiō</i> [suspénzió]
	jinak (a vždy -ss-)	[s]	<i>fossa</i> [fossa] <i>massa</i> [massa]

Grafémy **K**, **PH** [f], (**R**)**RH** [r], **TH** [t(h)], **Y** [i], **Z** [(d)z] jsou písmeny řecké **alfabety** nebo jejich transliterací – v každém případě signalizují řecký původ slova, což je někdy užitečná informace.

Pro **I** se na místech, kde se vyslovuje jako [j] (tj. v blízkosti dalších samohlásek: *iēiūnum* [jéjúnum], *maior* [major]), od středověku někdy používá i znaku **J** (*jējūnum*, *major*).

1.2.2 Intonace a slovní přízvuk

Latinská (a posléze italská) intonace není zdaleka tak monotónní jako klesavý spád řeči v češtině (nebo naopak stoupavý ve francouzštině). Podílí se na tom mj. **slovní přízvuk**, který sice může zatěžovat i první slabiku slova (je-li toto jedno- nebo dvouslabičné), ale u víceslabičných slov stává na slabice druhé nebo třetí od konce, v souladu s **pravidlem penultimovým** (*paene ultimus* = téměř poslední):

Je-li předposlední slabika dlouhá, nese i přízvuk.
(Je-li krátká, předává tuto povinnost slabice předešlé.)

(Jako dlouhou cítili Římané – podobně jako hudebníci – i slabiku obsahující krátkou samohlásku, za kterou následovala skupina souhlásek.)

(2slabičná)

VI	<i>a</i>
-----------	----------

FOS	<i>sa</i>
------------	-----------

SPĪ	<i>na</i>
------------	-----------

(3slabičná)

<i>nā</i>	TŪ	<i>ra</i>
-----------	-----------	-----------

SCA	<i>pu</i>	<i>la</i>
------------	-----------	-----------

<i>co</i>	LUM	<i>na</i>
-----------	------------	-----------

CEL	<i>lu</i>	<i>la</i>
------------	-----------	-----------

<i>ma</i>	XIL	<i>la</i>
-----------	------------	-----------

TĪ	<i>bi</i>	<i>a</i>
-----------	-----------	----------

(4slabičná)

<i>a</i>	<i>per</i>	TŪ	<i>ra</i>
----------	------------	-----------	-----------

<i>man</i>	DI	<i>bu</i>	<i>la</i>
------------	-----------	-----------	-----------

<i>ar</i>	TĒ	<i>ri</i>	<i>a</i>
-----------	-----------	-----------	----------

(5slabičná)

<i>ar</i>	<i>tē</i>	RI	<i>o</i>	<i>la</i>
-----------	-----------	-----------	----------	-----------

1.2.3 Pád

Sedm pádů mají z indoevropských jazyků dnes už jen jazyky slovanské; v latině jich zůstalo jen šest: v **ablativu** (6. p.) se stýká náš lokál s instrumentálem. Původně měly jednotlivé pády přesně určené významy; tuto jejich funkci však do jisté míry převzaly předložky, takže použití určitého pádu může být i čistě formální (srov. o latinských předložkách 2.2 a 3.4).

	Pád	Použití v lékařské terminologii
1.	<i>nōminātīvus</i>	vyjadřuje podmět (subjekt)
2.	<i>genitīvus</i>	vyjadřuje příslušnost nebo vztah
3.	<i>datīvus</i>	běžně se nevyskytuje
4.	<i>accūsātīvus</i>	zpravidla po předložce nebo slovese
5.	<i>vocātīvus</i>	nevyskytuje se
6.	<i>ablātīvus</i>	zpravidla po předložce

1.2.4 Deklinace

Na rozdíl od češtiny, která disponuje 14 základními vzory **substantiv** ($6M + 4F + 4N$), stojí před námi v latině pouze **5 typů (deklinací)**. Pro zařazení podstatného jména do té které deklinace přitom není důležitý gramatický rod, nýbrž typický soubor koncovek. **Adjektiva** má latina pouze **dvojího typu**.

Jak patrně z přehledu skloňování (v. *inf. tab. 1.4*), lze mezi odpovídajícími pádovými koncovkami vysledovat silnou **analogii**: při „vertikálním“ studiu jednotlivých deklinací – neboť tak budeme při výkladu postupovat – se proto vyplatí přihlížet právě k těmto „horizontálním“ korespondencím.

Problematika jmenné flexe (skloňování) – jejích typických znaků i procvičení – bude detailně probrána v prvních kapitolách skript; avšak protože studium medicíny se neptá, kolik deklinací je již zvládnuto, a směřuje *in mediās res*, rádi bychom ještě před tímto systematickým výkladem rozptýlili vaše obavy z přílišné složitosti latinské gramatiky. Učiníme tak v návaznosti na probíhající výuku anatomie a s použitím pokud možno aktuálního terminologického materiálu formou **jednorázové „první pomoci“**.

Ještě předtím se však pokusme propojit obecné informace o latinské „grafice“, fonetice a přízvuku a resuscitujme úvodní paragraf Hippokratovy přísahy prostřednictvím ústního přednesu (**tučná písmena** usnadňují – pro tentokrát – hledání přízvukné slabiky). Rezignujme pro dnešek na porozumění textu jako celku (vzhledem k závažnosti obsahu a slavnostnosti chvíle je konstruován košatě) a nenechme se vyvést z míry koncovkami, které často tvoří jediný rozdíl oproti tvarům známým např. z angličtiny: I affirm – *affirmō*, of parents – *parentum*, necessary (things) – *necessāria* – na ně zaostříme v následujících kapitolách.

1.3 HIPPOCRATIS IŪS IŪRANDUM

Per Apollinem Medicum et Aesculapium Hygīamque et Panacēam iŭre iŭrandō affirmō et Deōs Deāsque omnēs testor, mē – quantum vīribus et iūdicīō valuerō – quod nunc iŭrō et ex scrīptō spondeō, plānē observātūrum. Praeceptōrem quidem, quī mē hanc artem ēdocuit, parentum locō habitūrum, eīque cum ad vīctum, tum etiam ad ūsum necessariā grātō animō communicātūrum et suppeditātūrum. Eiusque posterōs apud mē eōdem locō quō germānōs frātrēs fore eōsque – sī hanc artem addiscere volent – absque mercede et syngraphā ēdoctūrum. Praeceptiōnum quoque et auditiōnum tōtūisque reliquae disciplīnae cum meōs et eius, quī mē ēdocuit, liberōs, tum discipulōs, quī medicō iŭre iŭrandō nōmen fidemque dederint, participēs factūrum, aliōrum praetereā nēminem. Etc. etc.

Kterým slovům aspoň přibližně rozumíte?

HIPPOKRATOVA PŘÍSAHA

Při Apollónovi Lékaři, Asklépiovi a Hygiei, jakož i Panakei, jež vyléčí vše, přísahám a všechny bohy i bohyně беру za svědky, že budu podle svých sil a svědomí dodržovat závazné znění této přísahy: Učitele, jenž mě tomuto umění naučil, budu ctít jako vlastní rodiče a vděčně mu budu zprostředkovávat a poskytovat vše, co bude potřebovat jak k životí, tak k provozování praxe. Jeho potomky budu mít za vlastní bratry, a pokud by se chtěli naučit tomuto umění, vyškolím je, a to zdarma a bez závazků. Účast ve výuce i na přednáškách i na poznání všeho ostatního, co do tohoto oboru patří, umožním spolu se svými i dětem svého učitele, stejně jako žákům, kteří se na vlastní čest zavázali lékařskou přísahou, avšak nikomu dalšímu. Atd. atd.

1.4 *Dēclīnātiō I-V (prīma ūsque ad quīntam)*

		I		II		III		IV		V
		Fēmininum	Māsculnum	Neutrum	M/F	N	M	N	F	
Substantīva (S)	numerus	genus		cāsus						
	Singulāris	nōminātīvus	<i>a</i>	<i>us / er</i>	<i>um</i>	???	<i>us</i>	<i>ū</i>	<i>ēs</i>	
		genitīvus	<i>ae</i>	<i>ī</i>		<i>is</i>	<i>ūs</i>		<i>ēt</i>	
		datīvus	<i>ae</i>	<i>ō</i>		<i>ī</i>	<i>ūī</i>	<i>ā</i>	<i>ēt</i>	
		accūsātīvus	<i>am</i>	<i>um</i>		<i>em / im</i> = nom.	<i>um</i>	<i>ū</i>	<i>em</i>	
		ablātīvus	<i>ā</i>	<i>ō</i>		<i>e / ī</i>	<i>ū</i>		<i>ē</i>	
		Plūrālis	nom.	<i>ae</i>	<i>ī</i>	<i>a</i>	<i>ēs</i>	<i>(i)a</i>	<i>ūs</i>	<i>ua</i>
gen.	<i>ārum</i>		<i>ōrum</i>		<i>(i)um</i>	<i>uum</i>		<i>ērum</i>		
dat.	<i>īs</i>		<i>īs</i>		<i>ibus</i>	<i>ibus</i>		<i>ēbus</i>		
acc.	<i>ās</i>		<i>ōs</i>	<i>a</i>	<i>ēs</i>	<i>(i)a</i>	<i>ūs</i>	<i>ua</i>	<i>ēs</i>	
abl.	<i>īs</i>		<i>īs</i>		<i>ibus</i>	<i>ibus</i>		<i>ēbus</i>		

Adiectīva (A)	A_a		A_b	
	<i>us, a, um</i>			
	M	<i>longus</i>	<i>er, is, e</i>	
	F	<i>longa</i>		
	N	<i>longum</i>		
	<i>er, a, um</i>		M	<i>ācer</i>
	M	<i>dexter</i>	F	<i>ācris</i>
	F	<i>dextra</i>	N	<i>ācre</i>
	N	<i>dextrum</i>	<i>is, e</i>	
			M	} <i>costālis</i>
		F		
		N	<i>costāle</i>	
		<i>(i)or, (i)us</i>		
		M	} <i>maior</i>	
		F		
		N	<i>maius</i>	
		<i>r / s / x</i>		
		M	} <i>biceps</i>	
		F		
		N		

1.5 *Succursus prīmus* / První pomoc

Pro instruktáž v základních problémech latinského skloňování jsme záměrně sáhli po anatomickém popisu jedné zvláště atraktivní oblasti lidské schránky: ***Cingulum et pars libera membrī superiōris*** (*Pletenec* – či doslovně *opasek – a volná část horní končetiny*), též ***membrum superius*** či ***extrēmītās superior***, totiž kromě anatomických prvků skýtá přepstrý materiál reprezentující takřka všechny gramatické jevy potřebné (nejen) v anatomii.

Zdánlivý počáteční chaos však doufáme předvést jako **proměny v rámci funkčního systému**. Zorientujeme-li se v této modelové situaci, vše ostatní budeme schopni vnímat již jen jako *variatiō* (o níž se odpradávná říká, že *dēlectat*).

1.5.1 Jak se orientovat v tabulce deklinačních koncovek

a) Pilířem každého technického termínu (*terminus technicus – t. t.*) je **substantivum (S)**, a to je takřka vždy blíže charakterizováno **přívlastkem**. Pří-vlastek (*at-tribūtum* > atribut) může být tvořen buď

- adjektivem (**A**), které se s ním **shoduje** (→ přívlastek shodný) – stejně jako v češtině – v **rodu, čísle a pádu**, anebo
- dalším substantivem (**S₂**), které se pravidelně vyskytuje v **genitivu** (a i ono může být dále rozvito) (přívlastek neshodný).

Budou nás tedy zajímat nejčastěji (a v anatomii téměř výlučně) **nominativy** a **genitivy** (častěji sg.).

b) Latinská **substantiva** skýtají v porovnání s českými daleko fádňejší obraz: 5 sloupců koncovek vypovídá o pouhých **5 typech podstatných jmen**, z nichž některá jsou na první pohled **identifikovatelná** již podle nom. sg. (např. každé *-um* je *N II*. deklinace a bude v případě potřeby měnit koncovky podle odpovídajícího schématu), kdežto k identifikaci jiných (např. *-us*) nutno znát ještě gen. sg.:

mūscul-us, mūscul-ī (*M II*. dekl.)

prōcess-us, prōcess-ūs (*M IV*. dekl.)

pect-us, pect-oris (*N III*. dekl.)

c) Tajuplně vyhlížející nom. sg. v *III*. dekl. („???”) může být zakončen všelijak: *os, caput, flexor, tendō, extrēmītās etc.* Útěchou budiž fakt, že gen. sg. je pokaždé stejný (*-is*).

d) Nedostatek nadhledu může zpočátku způsobit drobná nedorozumění:

-a = nom. sg. **F I**, ale též
nom. (= acc.) pl. **N II**
nom. (= acc.) pl. **N III**
nom. (= acc.) pl. **N IV**

-ae = gen. sg. **F I**
nom. pl. **F I**

-us/-ūs = nom. sg. **M II** i **M IV**, ale také nom. (+acc.) sg. **N III**
gen. sg. **M IV**
nom. (= acc.) pl. **M IV**

-ī = gen. sg. **M II**
nom. pl. **M II**

e) Co se **adjektiv** týče, disponuje latina dvěma typy (v. *sup. 1.4* a podrobněji *2.1.2, 3.1.2* a *5.2*): oba však mohou rozvíjet substantiva kterékoli deklinace.

- **Typ a** (A_a) se chová podle modelu I., resp. II. dekl. (podle toho, zda substantivum je **F**, resp. **M**/**N** ať již kterékoli deklinace). Uvedme zde tvary nejčastější (nom. a gen.):

sg. / pl.	M	F	N
nom.	-us (zřídka <i>-er</i>)	-a	-um
gen.	-ī	-ae	-ī
nom.	-ī	-ae	-a
gen.	-ōrum	-ārum	-ōrum

- **Typ b** (A_b) patří ke III. deklinaci, jejíž koncovky také vykazuje (s tím, že *nom. pl. N + gen. pl.* má navíc **-i-**):

→ nejčastější varianta¹:

sg. / pl.	M = F	N
nom.	-(ā)īs	-(ā)ē
gen.	-(ā)īs	-(ā)īa
nom.	-(ā)ēs	-(ā)īa
gen.	-(ā)īum	

→ další, podstatně méně hojný typ (v nom. sg. *-r, -s* či *-x*, ale dále stejně):

sg.	M = F = N
nom.	-r / -s / -x
gen.	-īs

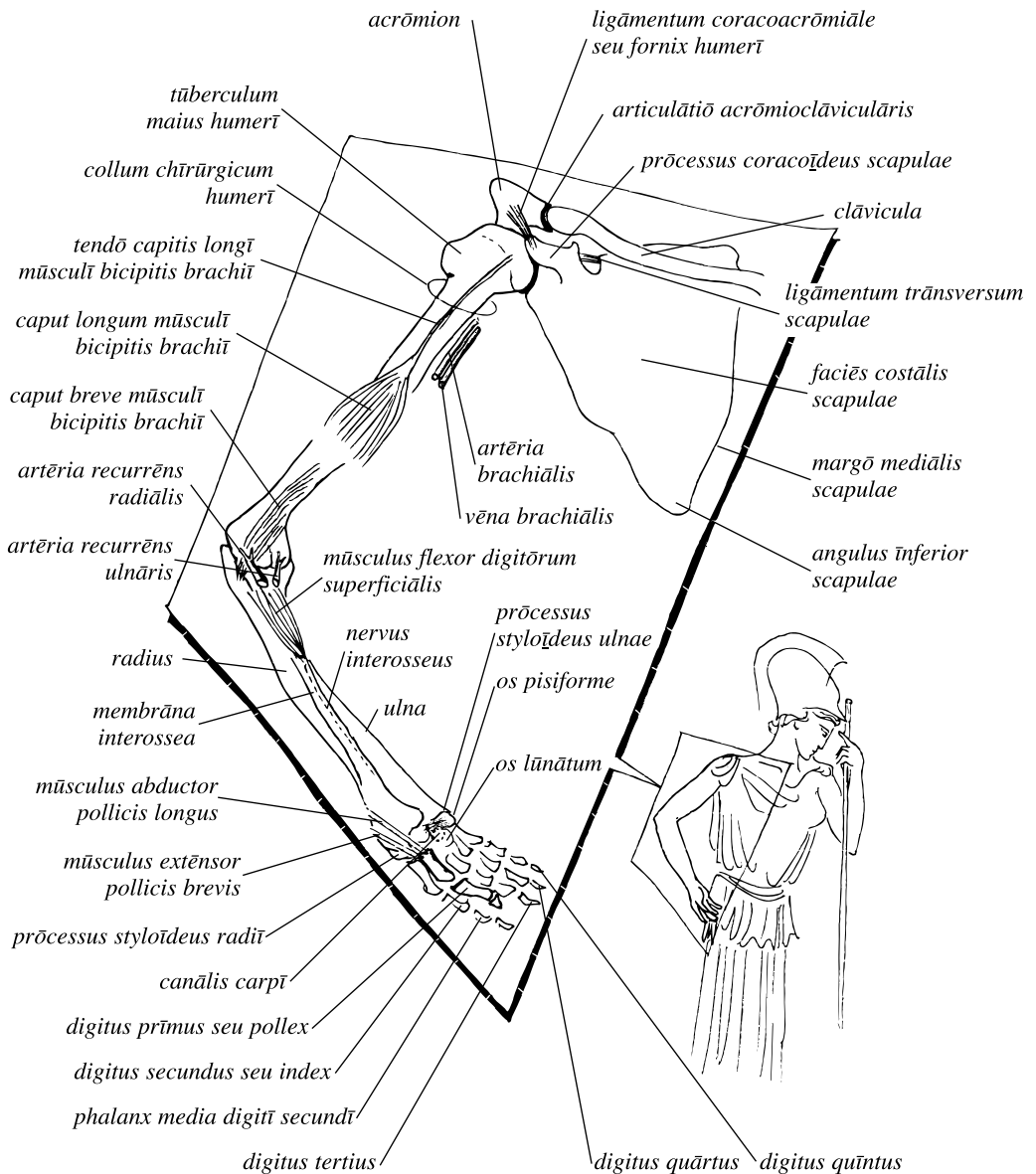
pl.	M = F	N
nom.	-ēs	-īa
gen.	-īum	

A protože právě předložená pasáž zjevně potvrzuje klasikova slova o *šedé teorii, avšak věčně zeleném stromu života*, opásejme se nyní zvědavostí a s tabulkou deklinačních koncovek (v. *sup. Declinātiō I–V*) v ruce se zahledme na obrázek horní končetiny.

¹ Tvary na **-ior, ius**, vyjadřující druhý stupeň adjektiv **M/F**, resp. **N** (blíže v. *inf. 6.1*), se chovají obdobně, pouze neobsahují ono **-i-**:

nom. sg.	<i>-ior, ius</i>	nom. pl.	<i>-iōrēs, a</i>
gen. sg.	<i>-iōris</i>	gen. pl.	<i>-iōrum</i>

*Cingulum et pars libera membrī superiōris
sive membrum superius seu extrēmītās superior*

Abychom si mohli názorně předvést, jak zákonitě se systém skloňování (zde jen nom. + gen. sg.) prosazuje přes zdánlivou změť tvarů, roztrídíme nejprve vnucující se substantiva a adjektiva podle **typů** a uvedeme **základní identifikační údaje (nom. + gen. + rod)**.

Následně zařazujeme tentýž soubor v **abecedním sledu** s českými ekvivalenty.

Substantiva a adjektiva (typologie)

SUBSTANTIVA (S)					
I	II		III	IV	V
F	M	N		M	N
<i>scapula, ae, F</i> <i>clavicula, ae, F</i> <i>ulna, ae, F</i> <i>vēna, ae, F</i> <i>artēria, ae, F</i> <i>membrāna, ae, F</i> <i>vāgīna, ae, F</i>	<i>humerus, ī, M</i> <i>cubitus, ī, M</i> <i>radius, ī, M</i> <i>carpus, ī, M</i> <i>digitus, ī, M</i> <i>mūsculus, ī, M</i> <i>nervus, ī, M</i> <i>angulus, ī, M</i> <i>rāmus, ī, M</i>	<i>membrum, ī, N</i> <i>cingulum, ī, N</i> <i>ligāmentum, ī, N</i> <i>tūberculum, ī, N</i> <i>collum, ī, N</i> <i>brachium, ī, N</i> <i>antebrachium, ī, N</i> <i>acrōmion, ī, N (Ř)</i>		<i>prōcessus, ūs, M</i> <i>manus, ūs, F(!)</i>	<i>faciēs, ēī, F</i>

SUBSTANTIVA (S)		
III		
M	F	N
<i>abductor, ōris, M</i> <i>adductor, ōris, M</i> <i>flexor, ōris, M</i> <i>extēnsor, ōris, M</i> <i>tendō, dinis, M</i> <i>margō, ginis, M</i> <i>pollex, llicis, M</i> <i>index, dicis, M</i> <i>fornix, icis, M</i> <i>canālis, -, M</i>	<i>extrēmītās, ātis, F</i> <i>articulātīō, ōnis, F</i> <i>phalanx, ngis, F</i> <i>pars, partis, F</i>	<i>caput, pitis, N</i> <i>latus, teris, N</i> <i>os, ossis, N</i>

ADJEKTIVA (A _a)	
M, F, N	
<i>longus, a, um</i> <i>trānsversus, a, um</i> <i>chīrūrgicus, a, um</i> <i>līnātus, a, um</i> <i>styloīdeus, a, um</i> <i>coracoīdeus, a, um</i> <i>interosseus, a, um</i>	<i>dexter, tra, trum</i> <i>sinister, tra, trum</i> <i>liber, a, um</i>
<i>přimus, a, um</i> <i>secundus, a, um</i> <i>tertius, a, um</i> <i>quārtus, a, um</i> <i>quīntus, a, um</i>	

ADJEKTIVA (A _b)		
M, F, N	M = F, N	M = F = N
	<i>brevis, e</i> <i>pisiformis, e</i> <i>mediālis, e</i> <i>laterālis, e</i> <i>superficiālis, e</i> <i>coracoacrōmiālis, e</i> <i>acrōmioclāviculāris, e</i> <i>costālis, e</i> <i>brachiālis, e</i> <i>radiālis, e</i> <i>ulnāris, e</i>	<i>biceps, cipitis</i> <i>recurrēns, entis</i>
	<i>maior, ius</i> <i>minor, us</i> <i>superior, ius</i> <i>īnferior, ius</i>	

Abecedně

S I–V

A_a + A_b

<i>ab-ductor, ōris, M III</i>	od-tahov-ač <od-vad-ěč>	<i>acrōmio-clāvicul-āris, e</i>	akromio-klavikul-ární
<i>acr-ōmion, ī, N (Ř) II</i>	nad-pažek	<i>bi-ceps, cipitis</i>	dvoj-hlavý
<i>ad-ductor, ōris, M III</i>	při-tahov-ač <při-vad-ěč>	<i>brachi-ālis, e</i>	paž-ní
<i>angulus, ī, M II</i>	úhel	<i>brevis, e</i>	krátký
<i>ante-brachium, ī, N II</i>	před-loktí <před-paží>	<i>chīrurg-icus, a, um</i>	chirurg-ický
<i>artēria, ae, F I</i>	tepna	<i>coraco-acrōmi-ālis, e</i>	korako-akromi-ální
<i>articul-ātiō, ōnis, F III</i>	s-kloub-ení	<i>coraco-īdeus, a, um</i>	zobc-ovitý / zoban-ovitý
<i>brachium, ī, N II</i>	rameno / paže	<i>cost-ālis, e</i>	žeber-ní
<i>canālis, – , M III</i>	kanál/ek/	<i>dexter, tra, trum</i>	pravý
<i>caput, pitis, N III</i>	hlava	<i>īnferior, ius</i>	dolní / spodní
<i>carpus, ī, M II</i>	zá-pěstí	<i>inter-osseus, a, um</i>	mezi-kostní
<i>cingulum, ī, N II</i>	pletenec <o-pasek>	<i>later-ālis, e</i>	boč-ní / po-stran-ní
<i>clāvi-cula, ae, F I</i>	kost klíč-ní <klíč-ek>	<i>līber, a, um</i>	volný <svobodný>
<i>collum, ī, N II</i>	krk / krček	<i>longus, a, um</i>	dlouhý
<i>cubitus, ī, M II</i>	loket	<i>lūn-ātus, a, um</i>	měsíc-ovitý
<i>digitus, ī, M II</i>	prst	<i>maior, ius</i>	větší / velký (× malý)
<i>ex-tēnsor, ōris, M III</i>	na-tahov-ač <vy-pín-ač>	<i>medi-ālis, e</i>	pří-střed-ní (blíže ose)
<i>extrēm-itās, ātis, F III</i>	končet-ina	<i>minor, us</i>	menší / malý (× velký)
<i>faciēs, ē, F V</i>	tvář / plocha	<i>pisi-formis, e</i>	hrášk-ov/itý
<i>flexor, ōris, M III</i>	ohyb-ač	<i>prīmus, a, um</i>	první
<i>fornix, icis, M III</i>	klenba	<i>quārtus, a, um</i>	čtvrtý
<i>humerus, ī, M II</i>	paže / kost pažní	<i>quīntus, a, um</i>	pátý
<i>index, dicis, M III</i>	ukazovák → ukazatel	<i>radi-ālis, e</i>	týkající se k. vřeten-ní
<i>latus, teris, N III</i>	bok / strana	<i>re-currēns, ntis</i>	vracející se <běžící zpět>
<i>ligā-mentum, ī, N II</i>	vaz <vaza-dlo>	<i>secundus, a, um</i>	druhý <následující>
<i>manus, ūs, F (!) IV</i>	ruka	<i>sinister, tra, trum</i>	levý
<i>margō, ginis, M III</i>	okraj / lišta	<i>stylo-īdeus, a, um</i>	bodco-vitý
<i>membrāna, ae, F I</i>	membrána / blána	<i>super-fici-ālis, e</i>	po-vrch-ový
<i>membrum, ī, N II</i>	úd / končetina	<i>superior, ius</i>	horní
<i>mūs-culus, ī, M II (= m.)</i>	sval <myš-ka>	<i>tertius, a, um</i>	třetí
<i>nervus, ī, M II</i>	nerv	<i>trāns-versus, a, um</i>	příčný <pře-vrácený>
<i>os, ossis, N III</i>	kost	<i>uln-āris, e</i>	týkající se k. loketní
<i>pars, partis, F III</i>	část / díl		
<i>phalanx, ngis, F III</i>	falanga / článek prstu		
<i>pollex, llicis, M III</i>	palec (u ruky)		
<i>prō-cessus, ūs, M IV</i>	vý-běžek		
<i>radius, ī, M II</i>	paprsek / kost vřetenní		
<i>rāmus, ī, M II</i>	větev		
<i>scapula, ae, F I</i>	lopatka		
<i>tendō, dinis, M III</i>	šlachy <ú-pon>		
<i>tūber-culum, ī, N II</i>	hrbol-ek		
<i>ulna, ae, F I</i>	kost loketní		
<i>vāgīna, ae, F I</i>	pochva		
<i>vēna, ae, F I</i>	žíla		

1.5.3 Demonstrace přívlastku shodného a neshodného

Přívlastek shodný vyjadřuje vlastnost / kvalitu nebo **trvalou přináležitost** prostřednictvím **adjektiva (A)** (v L terminologii stojí A téměř výlučně za S):

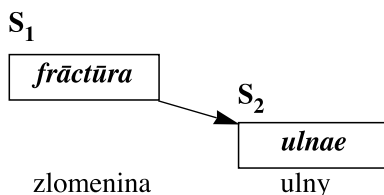
S	A
<i>frāctūra</i>	<i>complicāta</i>

Rod (a samozřejmě i **číslo a pád**) adjektiva ladí s řídícím substantivem (zde v nom. sg.):

<i>cubitus (M)</i>	<i>dexter (M)</i>	pravý loket
<i>clāvicula (F)</i>	<i>dextra (F)</i>	pravá klíční kost
<i>antebrachium (N)</i>	<i>dextrum (N)</i>	pravé předloktí
<i>margō (M)</i>	<i>laterālis (M = F)</i>	zevní <boční> okraj
<i>faciēs (F)</i>	<i>laterālis (M = F)</i>	zevní <boční> plocha
<i>ligāmentum (N)</i>	<i>laterāle (N)</i>	zevní <boční> vaz

Jak vidno z posledních tří příkladů, shoda mezi substantivem a adjektivem neznamená, že oba partneři mají nutně stejné koncovky: naopak, existují kombinace různých substantiv všech pěti deklinací s oběma typy adjektiv, aniž by vybočovaly z logiky věci. Jediným problémem se tak stává **zapamatování si koncovek** – což je v porovnání s množstvím např. názvů kostí v lidském těle maličkost.

Přívlastek neshodný vypovídá o příslušnosti / souvislosti (*čeho se týká*), která může (ač nemusí) být akcidentální. V terminologii deskriptivních disciplín se s ním proto shledáváme nejčastěji v **genitivní podobě** (zpravidla v gen. sg.) jiného substantiva (S_2)².

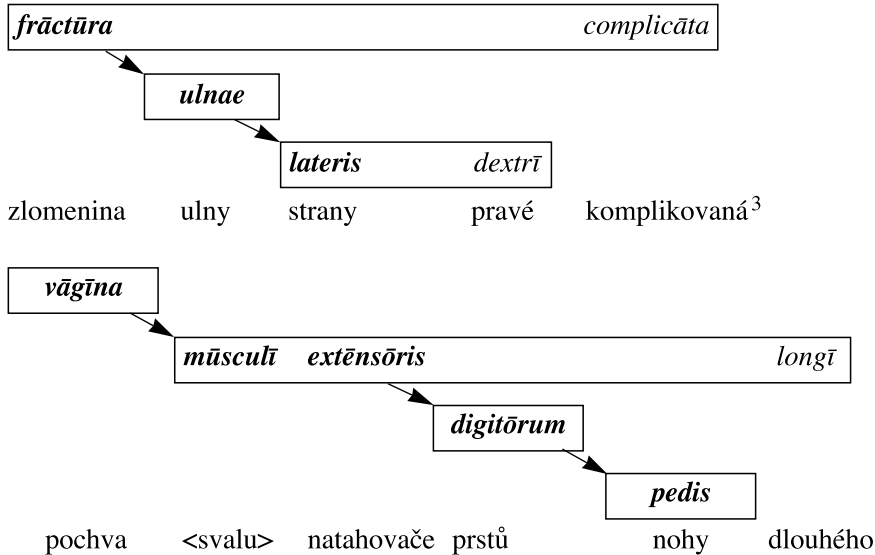

S_1		S_2		$S_1 - S_2$
<i>tūberculum maius</i> větší hrbolek	+	<i>humerus</i> kost pažní	⇒	<i>tūberculum maius humerī</i> větší hrbolek kosti pažní
<i>collum chīrūrgicum</i> chirurgický krček	+	<i>humerus dexter</i> pravá kost pažní	⇒	<i>collum chīrūrgicum humerī dextrī</i> chirurgický krček pravé kosti pažní
<i>prōcessus styloīdeus</i> bodcovitý výběžek	+	<i>radius</i> kost vřetenní	⇒	<i>prōcessus styloīdeus radiī</i> bodcovitý výběžek kosti vřetenní
<i>margō laterālis</i> zevní okraj	+	<i>scapula dextra</i> pravá lopatka	⇒	<i>margō laterālis scapulae dextrae</i> zevní okraj pravé lopatky

² Není nutno se trápit občasnou diskrepancí mezi územ Č a L: e. g. **přepážka nos-ní** zní sice v anatomii *sēptum nāsī* (přepážka nosu), ale je jen otázkou zvyku používat toto tradiční označení místo – gramaticky neméně správného – výrazu *sēptum nās-ale*.

1.5.4 Příklady složitějších konstruktů

Pochopíme-li tento mechanismus, nebude nám dělat nejmenší potíže ani struktura výrazů složitějších, jako třeba:

PRĀXIS / PRAXE

1 Přeložte:

vēna brachi-ālis – artēria brachi-ālis – artēria recurr-ēns radi-ālis – membrāna inter-oss-ea – nervus inter-oss-eus – digitus I. seu pollex – digitus secundus seu index – m. ab-duc-tor pollicis longus – m. ex-tēn-sor pollicis brevis – m. flexor digitōrum super-fi-ci-ālis – m. bi-ceps brachiī – tendō capitis longī mūsculī bi-cipit-is brachiī – ligā-mentum trāns-versum scapulae – angulus īnferior scapulae – articul-ātiō acrōmio-clāvicul-āris – phalanx media digitiī secundī – canālis carpī – prō-cessus stylo-īdeus ulnae

2 Identifikujte aspoň přibližně rod následujících substantiv uvedených v nom. sg. (leckdy pomůže znalost tvaru rozvíjejícího adjektiva):

<i>latus (dextrum)</i>	<i>caput (longum)</i>
<i>flexor (superficiālis)</i>	<i>abductor (longus)</i>
<i>ligāmentum (superius)</i>	<i>margō (laterālis)</i>
<i>faciēs (externa)</i>	<i>artēria (recurrēns)</i>

³ Při užití mnohonásobného přívlastku shodného se v latině postupuje obráceně – a logičtěji – než v češtině, tj. od určen obecnějšího ke konkrétnímu, přičemž stupeň poškození / závažnost onemocnění / se zpravidla uvádí na až konci.

3 Pokuste se prostřednictvím symbolů S₁, A apod. zprůhlednit strukturu uvedeného termínu, určít typy a tvary jednotlivých S, přeložte a převedte do plurálu:
rāmus ascendēns artēriae circumflexae femoris laterālis

4 Zkuste s pomocí slovníku (v. sup.) mechanicky tvořit tvary plurálu od následujících nom. sg.:

collum chīrūrgicum humerī – mūsculus extēnsor pollicis brevis – prōcessus styloīdeus ulnae / radiī – angulus īnferior scapulae – acrōmion – ligāmentum coracoacrōmiāle – ligāmentum mediāle – margō laterālis – extrēmītās superior – membrum superius – faciēs costālis scapulae – canālis carpī – margō mediālis – nervus ulnāris – artēria recurrēns ulnāris

5 Přeložte:

první prst neboli palec – svaly prstu – svaly prvního prstu – svaly prvního prstu pravé strany – svaly druhého prstu levé strany – svaly prstů – nervy horní končetiny pravé strany – nervy dolních končetin

6 Víme-li, že zlomenina = *frāctūra*, nebude těžké dospět k zlomeninám následujících fragilních struktur:

frāctūra + *prōcessus coracoīdeus scapulae*
prōcessus styloīdeus radiī
radius
phalanx media digitī quārtī
collum chīrūrgicum humerī
os lūnātum
os pisiforme

7 Stejně můžeme nakládat s měkkými částmi těla a dát vzniknout různým přetržením (*ruptūra*):

ruptūra + *fornix humerī*
ligāmentum coracoacrōmiāle
mūsculus biceps brachiī
caput longum mūsculī bicipitis brachiī
artēria recurrēns radiālis
tendō capitis longī

8 Vypozorovali jste, co znamenají adjektivní suffixy *-icus*, *-ālis* / *-āris*, *-āns* / *-ēns* a *-īdeus*?

9 Doplňte latinské tvary adjektiv:

psychomotor-ický – sakr-ální – chron-ický – haplo-idní – somat-ický – lat-entní – flagr-antní – kontin-ent(ní)

10 Jak vypadá *deltoid*?

11 Uhodli jste, co znamená částice *sīve* = *seu* (zkratka s.)?

12 Kterého rodu je pravděpodobně *succursus* z nadpisu této kapitoly?

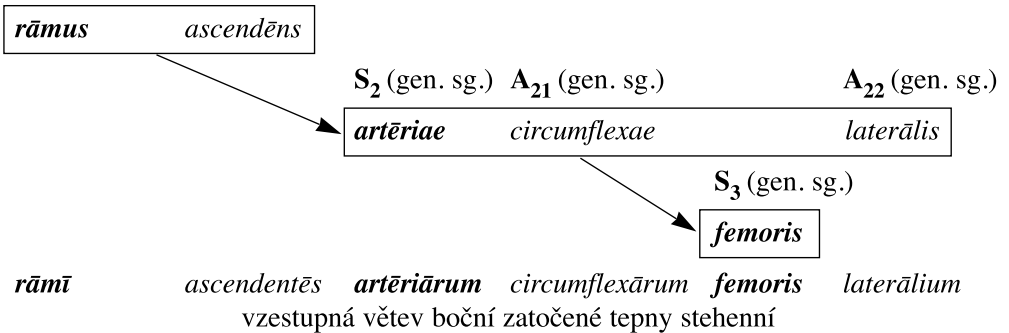

CLĀVIS / KLÍČ

1 žíla paž-ní – tepna paž-ní – zpětná tepna vřeten-ní – blána mezi-kost-ní – nerv mezi-kost-ní – první prst čili palec – druhý prst neboli ukazovák – dlouhý od-tahov-ač palce – krátký na-tahov-ač palce – po-vrch-ový ohýbač prstů – dvoj-hlavý sval paže – šlacha dlouhé hlavy dvoj-hlavého svalu paže – příčný vaz lopatky – dolní úhel lopatky – (s-)kloub(-ení) nadpažkovo-klíční – prostřední článek ukazováku – zápěstní kanál – bod-co-vitý vý-běžek ulny (kosti loketní)

2 *latus N*
flexor M (hypoteticky i *F*, nikoli však *N*)
ligāmentum N
faciēs F
caput N
abductor M
margō M (hypoteticky i *F*, nikoli *N*)
artēria F

3 S_1 (nom. sg.) A_1 (nom. sg.)

4 *colla chīrurgica humerōrum* – *mūsculī extēnsōrēs pollicum brevēs* – *prōcessūs styloīdeī ulnārū / radiōrum* – *angulī īnferiōrēs scapulārū* – *acrōmia* – *ligāmenta coracoac-rōmiālia* – *ligāmenta mediālia* – *marginēs laterālēs* – *extrēmītātēs superiōrēs* – *mem-bra superiōra* – *faciēs costālēs scapulārū* – *canālēs carpōrum* – *marginēs mediālēs* – *nervī ulnārēs* – *artēriae recurrentēs ulnārēs*

5 *digitus prīmus seu pollex* – *mūsculī digiti* – *mūsculī digiti prīmī* – *mūsculī digiti prīmī lateris dextrī* – *mūsculī digiti secundī lateris sinistrī* – *mūsculī digitōrum* – *nervī mem-brī / extrēmītātis superiōris lateris dextrī* – *nervī membrōrum / extrēmītātum īnferiōrum*

6 *frāctūra* *prōcessūs coracoīdeī scapulae*
 prōcessūs styloīdeī radiī

radiī
phalangis mediae digitī quārtī
collī chīrūrgicī humerī
ossis lūnātī
ossis pisiformis

7 *ruptūra* *fornicis humerī*
ligāmentī coracoacrōmiālis
mūsculī bicipitis brachī
capitis longī mūsculī bicipitis brachī
artēriae recurrentis radiālis
tendinis capitis longī

8 *-icus, a, um* ~ Č -ický
-ālis, e / -āris, e ~ Č -ální
-āns / -ēns ~ Č -antní / -entní
-īdeus, a, um ~ Č -idní

9 *psýchomōtōr-icus, a, um* – *sacr-ālis, e* – *chron-icus, a, um* – *haplo-īdeus, a, um* – *sōma-*
t-icus, a, um – *lat-ēns* – *flagr-āns* – *contin-ēns*

10 *delto-īdeus, a, um* (deltovitý) připomíná Ř písmeno delta (Δ)

11 *neboli / čili*

12 Vzhledem k tomu, že je *prīmus*, pak nepochybně **maskulinum**.

CAPUT II

HLAVA II

2.1 *Dēclīnātiō prīma* / I. deklinace (latinská a řecká -a) TABULA RĀSA

První místo mezi latinskými deklinacemi bylo dávnými gramatiky přiděleno pochopitelně té **nejjednodušší** a svým způsobem **modelové**: *dēclīnātiō prīma* je velmi instruktivní, a jak brzy zjistíme, zbylé deklinace s ní mají leccos společného.

Zvýšenou pozornost budeme věnovat tvarům **nom. + gen. sg. i pl.**, které jsou v medicíně vskutku nejběžnější, ale všimneme si i forem acc. a abl., vyskytujících se hojně v předložkových vazbách. (Dativ jistě neopominou ti, kdo chtějí rozumět přinejmenším různým rčením, protože *dat·īvus* /dáv·ací/ je pád /ne/prospěchu: *Nōn scholae, sed vītae discimus.* – Učíme se nikoli škole / pro školu, nýbrž životu / pro život).

CHARACTĒR¹ / CHARAKTERISTIKA

- Podle modelu I. deklinace se skloňuje hned několik slovních druhů:
 - některá **substantiva (S)** ženského rodu (F)
 - **adjektiva a-typu (Aa)**, za která budeme z praktických důvodů vydávat i číslovky řadové a tzv. participia perfekta pasiva (v. 7.2.4)
 - V nom. sg. končí na **-a**, v gen. sg. **-ae**.
- (Doporučujeme obrnit se vůči stereotypnosti materiálu: další kapitoly budou v tomto smyslu osvěžující.)

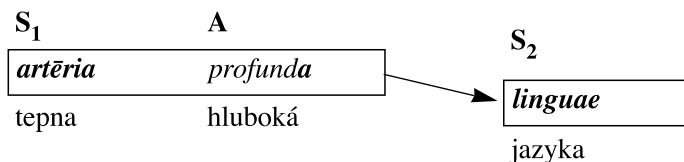
IDENTIFICĀTIŌ² / IDENTIFIKACE

<i>F</i>	
nom. sg.	-a
gen. sg.	-ae

vertebra, ae, F
vertebra thōrācica prīma

DĒMŌNSTRĀTIŌ / DEMONSTRACE

¹ ῥ χαρακτήρ (*charaktēr*) = pečet' / něco, co je v-ryto / (typický) rys / charakter

² ῥ ἰδεντικός, α, ἑ (*i-dem to-těž*) identický / totožný + ῥ ἰδεντικός, α, ἑ (*identificatiō*) dělání → *identificatiō* identifikace / ztotožnění

2.1.1 Substantiva

PARADĪGMA³ / PARADIGMA

s.:	nom.	<i>artēri-a</i>
	gen.	<i>artēri-ae</i>
	dat.	<i>artēri-ae</i>
	acc.	<i>artēri-am</i>
	abl.	<i>artēri-ā</i>
pl.:	nom.	<i>artēri-ae</i>
	gen.	<i>artēri-ārum</i>
	dat.	<i>artēri-īs</i>
	acc.	<i>artēri-ās</i>
	abl.	<i>artēri-īs</i>

VOCĀBULĀRIUM⁴ / VOKABULÁŘ⁵

S některými femininy tohoto typu jsme se již seznámili v rámci *První pomoci* (cf. 1.5). Přesto ta nejpodstatnější zopakujeme a zařadíme mezi další **F I**, která se vyplatí absorbovat (od-sát) hned na začátku. Následující výběr není řazen mechanicky, abecedně, nýbrž z hlediska věcné logiky trsován do menších celků. U často se vyskytujících jedinců uvádíme v závorce běžnou **zkratku** (e. g. *vēna* /v./).

Snad stojí za zmínku, že řada z následujících feminin je **řeckého původu**: řecká I. deklinace (ostatně stejně jako deklinace II. a III.) se však natolik podobala logice latinské, že jednotlivá substantiva – hodila-li se římským odborníkům, kteří se systematikou začali zabývat podstatně později než Řekové – se v latinském prostředí domestikovala celkem nepozorovaně. Jejich původ občas prozrazují pouze některé grafémy (*ph*, *th*, *lr/rh*, *y*, *z*), ale jinak se chovají jako Římané. (O setrvačných výjimkách cf. 10.1).

Příroda – člověk – části těla

<i>nātūra, ae, F</i>		příroda
<i>terra, ae, F</i>		země
<i>fēmīna, ae, F</i>		žena
<i>puel·la, ae, F</i>		dívka
<i>magistra, ae, F</i>		učitelka / <i>Magistra pharmaciae</i>
<i>costa, ae, F</i>	→ F côte, A coast	žebro
<i>clāvi·cula, ae, F</i>	<i>clāvis</i> , – , F klíč	kost klíční <klíč·ek>
<i>verte·bra, ae, F</i>	~ <i>vert·ex</i> , <i>ticis</i> , M vír	obratel <vrtě·dlo>
<i>palpe·bra, ae, F</i>	<i>palpāre</i> hladit	víčko <hladi·dlo / mrka·dlo>

³ ῥ *para* (παρά) vedle / u + δῖγμα (δείγμα) ukázka → vzor

⁴ ῥ *vocā·bul·um* slovo / pojmenování → *vocā·bul·arium* slovník

⁵ Slovní zásobu lze s výhodou rozšiřovat nad rámec aktuální výuky např. studiem slovní zásoby zařazené do *PENZA SLOVNÍ ZÁSObY* (pp. 392 sq.), kde je podán i podrobnější výklad.

<i>sclēra, ae, F (sc. tunica)</i>	<i>sklēros</i> <u>R</u> tvrdý	bělíma <tvrdá, sc. vrstva>
<i>mandi-bula, ae, F</i>	<i>mandere</i> kousat	dolní čelist <kusa-dlo>
<i>maxilla, ae, F</i>		horní čelist
<i>tōnsilla, ae, F</i>		mandle
<i>medulla, ae, F</i>	<i>medium</i> střed	dřeň
<i>lingua, ae, F</i>		jazyk
<i>vēna, ae, F (v., pl. vv.)</i>		žíla
<i>artēria, ae, F (a., pl. aa.)</i>		tepna
<i>aorta, ae, F</i>		aorta (srdečnice)
<i>cauda, ae, F</i>		ocas
<i>coxa, ae, F</i>		kyčel
<i>tibia, ae, F</i>	<přšťála>	tíbie (kost holenní)
<i>ft-bula, ae, F</i>	<spona>	fíbula (kost lýtková)
<i>ulna, ae, F</i>		ulna (kost loketní)
<i>ūv-ula, ae, F</i>	<i>ūva</i> hrozen	čípek <hroz-ínek>
<i>gland-ula, ae, F (gl., pl. gll.)</i>	<i>glāns, andis, F</i> žalud	žláza <žaloud-ek>

Morfologie – nástroje technického popisu

<i>ārea, ae, F</i>		prostora / oblast
<i>līnea, ae, F</i>		linie / čára
<i>sūt-ūra, ae, F</i>		šev <šití>
<i>in-cīs-ūra, ae, F</i>	~ <i>kon-ciz-ní, pre-ciz-ní</i>	zářez <za-říz-nutí>
<i>fossa, ae, F</i>	<i>fodere</i> kopat	jáma / jamka
<i>fovea, ae, F</i>		jáma / jamka
<i>rūga, ae, F</i>	→ <i>cor-rūg-ātor</i> s-vrašť-ovač	vráska
<i>rīma, ae, F</i>		štěrbina
<i>apert-ūra, ae, F</i>		otvor
<i>porta, ae, F</i>		brána
<i>tuba, ae, F</i>		trubka / trubice
<i>vēsīca, ae, F</i>		měchýř
<i>cell-ula, ae, F</i>	<i>cella</i> buňka v plástvi	buňka <buněč-ka>
<i>sub-stantia, ae, F</i>		pod-stata
<i>tēla, ae, F</i>		tkáň
<i>tunica, ae, F</i>	košile	obal / vrstva / „košilka“
<i>membrāna, ae, F</i>		membrána / blána
<i>lāmīna, ae, F</i>		blána / list / ploténka
<i>fascia, ae, F</i>		fascie / povázka
<i>plica, ae, F</i>	<i>plicāre</i> přívíjet	řasa
<i>chorda, ae, F</i>	~ <i>clavichord</i>	struna
<i>crista, ae, F</i>	chochol na přilbě	hřeben / hrana
<i>spīna, ae, F</i>		osten / trn → páteř
<i>columna, ae, F</i>	~ <u>A</u> column, <u>I</u> colonna	sloup/ec/
<i>c. vertebrārum</i>		páteř